

8. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Структура і мотивація авторських найменувань страв у повісті Марії Матіос «Кулінарні фірлі». *Studia Ukrainica Posnaniensia*. 2023. Vol. XI/1. P. 97–107.

9. Шитик Л. В., Юлдашева Л. П. Репрезентанти лінгвокультурного поля КАВА в українській мові. *Запорізькі філологічні читання*: матеріали Всеукраїнської наукової конференції (11–12 листопада 2021 року). Львів–Торунь : Liha-Pres, 2021, с. 148–150. URL : <https://www.clipr.cc/4qV6J>.

Список використаних джерел:

1. Львів. Кава. Любов : збірка. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 272 с.

2. Львів. Париж. Круасани : збірка. Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2023. 256 с.

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ГЕНІТИВНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ ЛІНИ КОСТЕНКО

Олександр Межов

*доктор філологічних наук, професор кафедри української мови та
лінгводидактики,*

*Волинський національний університет імені Лесі Українки
e-mail: mezhov@ukr.net*

Генітивні речення являють собою специфічний різновид синтаксичних конструкцій, неоднозначно потрактованих в українському мовознавстві. Граматична традиція та шкільна лінгводидактика розглядають їх у межах односкладних номінативних та безособових структур. Проте форма родового відмінка (генітива) як морфологічного маркера й обов'язкового складника таких одиниць, а також особливі структурно-семантичні й комунікативно-стилістичні параметри слугували вагомим підґрунтям для деяких граматистів відмежувати їх від номінативних речень і виокремити в самостійний тип односкладних реченнєвих побудов – генітивні речення.

У лінгвоукраїністиці їх ґрунтовний опис подано в навчальному виданні «Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання». Його автори на матеріалі художнього й розмовного стилів мовлення схарактеризували варіанти квантитативно-генітивних та модифікації генітивних заперечних структур [6, с. 260–285]. Для виокремлення перших науковці керувалися тим, що «числівники чи кількісні прислівники з родовим відмінком синтаксично нерозкладні. Значить вони становлять один компонент, який з граматичного погляду не можна визначити підметом чи присудком – це єдиний головний член. Із семантичного погляду в цьому компоненті виражається нерозчленований суб'єкт і предикат» [6, с. 262].

Най докладніше проаналізувала різновиди генітивних побудов Л. С. Рабанюк, яка зацентрувала на їх синтаксичних значеннях буття (його ствердження чи заперечення) та квантитативності [5, с. 4]. На переконання дослідниці, генітивне речення «утворене за спеціально призначеною структурною схемою, що має граматичне значення предикативності, власну

семантичну структуру, виявляє значення буттєвості в системі чітко окреслених парадигматичних видозмін та регулярних комунікативно-функціональних реалізацій» [5, с. 5].

Співвідношення формально-синтаксичних і семантико-синтаксичних ознак простого і складеного головного компонента односкладних генітивних речень стали об'єктом наукового студіювання Л. М. Коваль [2, с. 202–220].

Посилена увага мовознавців до генітивних речень зумовлена не лише своєрідністю їхньої будови та семантики, а й широким функціюванням у різних стилях мовлення, особливо в художньому та розмовному. Значний виражальний потенціал різнотипних генітивних конструкцій простежуємо і в поетичних творах Ліни Костенко, де вони слугують передовсім для ствердження чи заперечення буття предметів, явищ реальної дійсності, експлікованих формою родового відмінка іменника, або вказують на їх означений чи неозначений кількісний вияв через відповідні лексико-граматичні модифікатори. На відміну від номінативних односкладних речень, спеціалізованих на вираженні тільки стверджувальної модальності, генітивні висловлення бувають і стверджувальними, і заперечними. Хоч діапазон лексичного наповнення генітива як головного компонента таких одиниць досить широкий, у поетичних текстах Л. Костенко домінують назви неістот, зокрема іменники на позначення власне-предметів, опредметнених станів, дій тощо, тобто абстрактні номінації.

Стверджувальні генітивні конструкції здатні позначати як реальні події, ситуації, так й ірреальну модальність, наприклад семантику бажальності, пор.: *От тільки й добра: на лежанці не хапав за литки город* [3, с. 389] і *Якби їм тоді хоч лея...* [3, с. 370]. У текстовому фрагменті *Простору простору простору і щоб ніяких травм і чогось такого простого як проростання трав і чогось такого дивного як музика без блаженств І слова хоча б єдиного що має безсмертний сенс* [3, с. 261] стверджувальну бажальну модальність увиразнюють різні мовностилістичні засоби: лексичний повтор генітивів (*простору простору простору*), їх поширеність атрибутивними синтаксемами (*чогось такого простого, чогось такого дивного, слова єдиного*), ускладненими порівняльними зворотами (*як проростання трав, як музика без блаженств*); ампліфікація (нанизування сурядних і підрядних конструкцій), супроводжувана багатосполучниковістю; відсутність розділових знаків, що посилює динамічність та експресивність надфразної єдності; частка (*слова хоча б єдиного*), сполучник-частка із заперечним займенником (*щоб ніяких травм*). У таких структурах родовий відмінок виражає об'єктну семантику, прогнозовану валентністю імпліцитного предиката волевиявлення. Наявність залежних від генітива означень або атрибутивних підрядних конструкцій засвідчує можливість функціювання генітивних речень як самостійних предикативних одиниць. Як наголошує Л. С. Рабанюк, «характер поширюваності генітивних стверджувальних речень підтверджує їх функціонування як самостійного типу іменних односкладних речень» [5, с. 9].

Обстежений фактичний матеріал засвідчує, що **заперечні генітивні речення** в поетичних творах Л. Костенко значно продуктивніші, ніж стверджувальні. Структурна схема їх містить дві обов'язкові синтаксеми: суб'єктну в родовому відмінку та предикатну, репрезентовану заперечною формою *ні (ані)* як функційним еквівалентом дієслова *нема*. І. І. Слин'ко слушно кваліфікував такі заперечні утворення як «*ні-генітивні варіанти нема-генітивних модифікацій речень буття*» [6, с. 277]. Вони здатні входити до складу інших синтаксичних одиниць або функціювати як самостійні висловлення у структурі складного синтаксичного цілого (мікротексту), нерідко формуючи сурядні ампліфіковані ряди, напр.: *...давно вже ні хреста* [3, с. 241]; *Ні дощинки* [3, с. 441]; *А поки що – ні просвітку, ні дня* [3, с. 5]; *Ні даху ж, ні притулку...* [3, с. 23]; *Ані строфи сумнівної, ні слова, ані одного зайвого рядка...* [3, с. 99]. Пор. їхні синтаксичні синоніми: *Давно вже нема хреста; Немає дощинки; А поки що – нема просвітку, нема дня; Немає даху, немає притулку; Нема строфи сумнівної, немає слова, нема одного зайвого рядка*. Поетичним текстам більш властиві перші конструкції, адже вони завдяки своїй лаконічності сприяють економії висловів, а отже їхній динамічності й виразності. В опозитивних (антонімічних) відношеннях з ними перебувають стверджувальні двоскладні речення з називним відмінком суб'єкта наявності, буття, існування та предикатом *є* штибу: *Давно вже є хрест; Є дощинка; Є просвіток, є день; Є дах, є притулок; Є строфа, є слово, є рядок*. Заперечні ж генітивні висловлення, навпаки, спеціалізовані на вираженні небуття, неіснування, відсутності чогось / когось.

Найуживаніші в поетичних творах Л. Костенко **генітивно-квантитативні речення**, які передають зазвичай значну кількість предметів, явищ завдяки препозитивним щодо родового відмінка маркерам *скільки, стільки* із семою неозначеності, напр.: *Ой, скільки ж їх, обмерзлих журавлів!* [3, с. 531]; *І наче ж не пили, а стільки страховіть* [3, с. 509]; *...скільки ще і сумнівів, і втом!* [3, с. 300]; *Це ж скільки душ дітей, і душі всі як душі* [3, с. 402]. Більш означено семантику великої, надмірної кількості експлікують відчислівникові лексеми на зразок *тисячі, мільйони, мільярди*, а також такі іменники з квантитативною семою, як *стоси, купи, оберемки*, пор.: *І день, і ніч, і тисячі ночей* [3, с. 179]; *... мільярди слів* [3, с. 138]; *І цілі стоси книг, і скільки хоч паперу* [3, с. 407]. Підсилюють квантитативне значення частки (*ж, ще*), вигуки (*ой!*), однорідні або сурядні ряди генітивів (*і сумнівів, і втом; і стоси книг, і скільки хоч паперу*), оклична інтонація тощо. Із формально-граматичного погляду такі цілісні квантитативно-іменні сполуки виконують роль головного члена односкладного речення, співвідносного з кількісним підметом у двоскладному, а з семантико-синтаксичного – мають розчленоване вираження: *суб'єкт кількісної ознаки у родовому відмінку + квантитативний предикат*. Їхніми функційними еквівалентами, синтаксичними синонімами є, за визначенням І. Р. Вихованця [1, с. 111], реченнєві трансформи двоскладного типу на зразок *Людей мільярди...* [3, с. 138] з нетиповою формою підмета в родовому відмінку та

присудка, морфологічними репрезентантами якого можуть бути, як стверджує Н. М. Костусяк, «всі семантичні розряди числівників: власне-кількісні, збірні, дробові, неозначено-кількісні» [4, с. 258], а також іменники із семою квантитативності.

Ще один різновид генітивно-квантитативних речень у поетичних текстах Л. Костенко слугує для позначення віку особи, напр.: *Було Вам 110 років...* [3, с. 388]. Їхня семантико-синтаксична структура містить предикат кількісно-вікової ознаки, виражений сполукою кількісного числівника з іменником *рік* у формі родового відмінка, та валентно передбачуваного ним носія цієї ознаки (суб'єкта) у давальному відмінку. Дієслівні форми *було*, *є*, *буде* як складники предиката маркують відповідно грамами минулого, теперішнього або майбутнього часу. Точний вік особи експліковано власне-кількісними числівниками переважно в словесній формі, а цифрова форма сприяє наочному увиразненню кількісно-вікової ознаки. Щоб відтворити приблизний вік, письменниця використовує інверсію та частки, пор.: *Було їй років вісім* [3, с. 114]; *...нам було ще років щось по сім* [3, с. 396].

Отже, генітивні речення – своєрідний тип односкладних іменних синтаксичних побудов, яким активно послуговується Л. Костенко у своїх поетичних творах для вербалізації стверджувально-бажальної та заперечної модальності, великої кількості предметів, вікової ознаки осіб. Основним їхнім ідентифікатором є родовий відмінок іменника (генітив), який завдяки своїй здатності поєднуватися з різними граматичними формами, стилетворчими засобами, тропами, фігурами може виражати низку семантико-стилістичних функцій у структурі висловлення й тексту, зокрема надавати поетичному мовленню динамічності й експресивності.

Список використаних джерел:

1. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : монографія. Київ : Наук. думка, 1992. 222 с.
2. Коваль Л. М. Семантико-синтаксична основа головного компонента односкладних речень в українській мові : монографія. Вінниця : ФОП Корзун, 2015. 320 с.
3. Костенко Л. В. Вибране. Київ : Дніпро, 1989. 559 с.
4. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : монографія. Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. 452 с.
5. Рабанюк Л. С. Генітивні речення в сучасній українській мові : автореф. дис. ...канд. філол. наук : спец. 10.02.01. Івано-Франківськ, 1998. 20 с.
7. Слинько І. І., Гуйванюк М. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання : навч. посіб. Київ : Вища шк., 1994. 670 с.

ЕМОДЗІ ЯК ЕЛЕМЕНТ КОМУНІКАЦІЇ (МЕТАМОВА ДОСЛІДЖЕННЯ)

Віталій Переяслов

кандидат філологічних наук, провідний науковий співробітник ЛПЛПМД,
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. засл. проф.
М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України